

Pedagogická činnost Františka Bartoše

František Hýbl

O přínosu prof. Františka Bartoše české škole jsem již publikoval na stránkách tohoto zlínského muzejního časopisu před dvanácti lety v roce 2006, kde byl na stránkách 85–93 otištěn text mé přednášky *Počátky českých středních škol na Moravě v poslední třetině 19. století a František Bartoš*, kterou jsem pronesl na konferenci *František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf*, která se uskutečnila ve Zlíně 25. – 26. dubna 2006 u příležitosti 100. výročí úmrtí tohoto jedinečného středoškolského profesora. K tomu bylo připojeno osm vyobrazení titulních stran Bartošových děl pro výuku českého jazyka na našich gymnáziích a učitelských ústavech, určených jejím vyučujícím a studentům.

Již několik desítek let se zabývám vedle významných představitelů českých bratří také historií české školy a jejího učitelstva v posledních dvou stoletích. František Bartoš nepochybně patří k těm nejvýznamnějším českým středoškolským pedagogům v dějinách tohoto typu našich škol. Pedagogické mistrovství si osvojil již jako žák a student názorně na příkladech svých učitelů i profesorů na farní škole ve Zlíně, olomoucké hlavní škole a německém gymnáziu i vídeňské univerzitě, kde studoval latinu, řečtinu i češtinu. V praxi pak jako suplent strážnického piaristického nižšího gymnázia (1864–1865), německého gymnázia v Olomouci (1865–1866) a později středoškolský profesor (1867) na katolickém gymnáziu v Těšíně (1866–1869) a Slovanském gymnáziu v Brně (1869–1888), a pak jako ředitel II. českého nižšího gymnázia v Brně (1888–1898).¹

Za svou neobyčejnou pedagogickou práci i vědeckou činnost byl v roce 1889 vyznamenán Akademií nauk v Petrohradě (za I. díl *Dialektologie moravské*) a téhož roku za toto dílo obdržel od této ruské vědecké instituce cenu Ivana Petrovyče Kotljarevského. V roce 1890 byl František Bartoš jmenován řádným členem České akademie, roku 1892 pak c. k. *školním radou* a v roce 1895 dopisujícím členem společnosti *Towarzystwo ludoznawcze* ve Lvově. V roce 1898 obdržel rytířský kříž řádu *Františka Josefa I.* a o pět let později byl jmenován dopisujícím členem *Akademie nauk v Petrohradě* (1903). To byl již pět roků na zasloužilém odpočinku v rodné obci Mladcové nedaleko Zlína, kde také 11. června 1906 zemřel a byl pochován na místním hřbitově.²

Značná pozornost hodnocení života a práce Františka Bartoše byla po jeho smrti věnována nejen v samostatných publikacích, ale především bezprostředně v nekrolozích, které napsali Josef Bartocha (1859–1927), František Bílý (1854–1920), Leander Čech (1854–1911), Josef Černík (1880–1969), Václav Flajšhans (1866–1950), Jan Herben (1857–1936), Miroslav Hýsek (1885–1957), Jan Kabelík (1864–1928), Jan Kobzáň (1901–1959), František Kretz (1859–1929), Arne Novák (1880–1939), František Pastrnek (1853–1940), Vincenc Prasek (1843–1912), Stanislav Souček (1870–1935), Václav Tille (1867–1937), Vincenc Vávra (1849–1936), Ignác Wurm (1852–1911), Čeněk Zíbrt (1864–1932) a další.

V osmdesátých letech minulého století, kdy jsem měl zakázáno ředitelem Vlastivědného ústavu v Přerově PhDr. Gustavem Voždou publikovat, poskytl jsem vedoucímu katedry pedagogiky prvního stupně Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci doc. PhDr. Ladislavu Zelinovi, CSc., veškeré informace o Františku Bartošovi, které se nalézaly ve sbírkovém fondu oddělení dějin českého školství, které jsem spravoval. Tak vznikla zmíněná publikace, kde vedle *Přehledu životopisných*

dat Františka Bartoše se nalézají také *Bibliografie prací Františka Bartoše*: spisy pedagogické, národopisné, sbírky lidových písní a lidové slovesnosti a spisy filologické.³

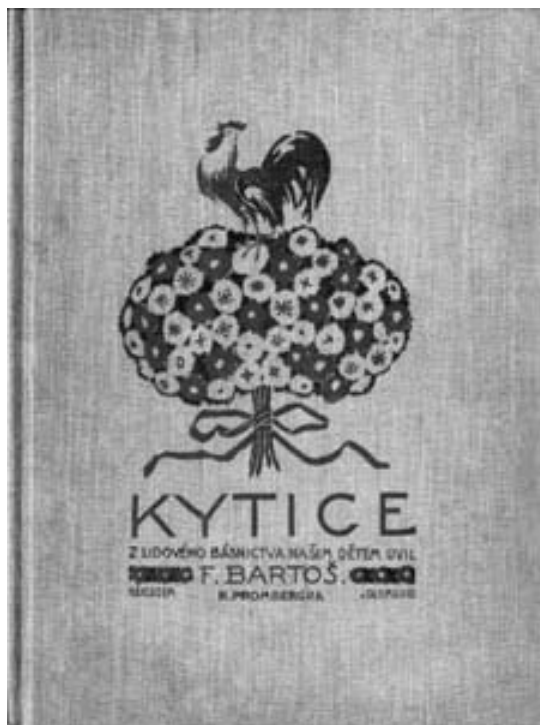
Pedagogické spisy a učebnice prof. Františka Bartoše, vydané za jeho života

1. Antologie z národních písní československých... F. A. Urbánek, Praha 1873, s. 180.
2. Stručný přehled dějin literatury staré a střední. (Společně s J. Vesnickým.) Praha 1874.
3. O instrumentále. F. A. Urbánek, Praha 1874, s. 92.
4. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic. 1874.
5. Vlast. Kytice z básní vlasteneckých. Vydáno v roce 1875 pod pseudonymem Josef Zapletal.
6. Pravidla moudrosti a opatrnosti. (Spoluautor J. Kopecký.) Praha 1875.
7. Česká čítanka pro I. třídu škol středních. V. A. Urbánek, Praha 1876, s. 204.
8. Česká čítanka pro II. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1883, s. 203. (Vyšlo deset vydání.)
9. Česká čítanka pro III. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1887, s. 183. (Vyšlo sedm vydání.)
10. Mluvnice jazyku českého pro školy střední. Díl druhý. Skladba. K. Winiker, Brno 1878, 172 s. (Vyšlo šest vydání, poslední z roku 1882 mělo s. 192.)
11. Česká čítanka pro IV. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1881, s. 171. (Vyšlo osm vydání.)
12. Babička Boženy Němcové. 1887.
13. Česká čítanka pro školy střední. F. A. Urbánek, Praha 1876–1901, 5 svazků.
14. Malá slovesnost, kniha učebná a čítací pro vyšší třídy škol středních. (Spolu s Janem Evangelistou Kosinou.) Brno 1876, s. 325. (Od 5. vydání spolu s F. Bílým a L. Čechem, s. 439.)
15. Skladba jazyka českého. K. Winiker, Brno 1878, 172 s. (7. až 9. vydání v úpravě Ferdinanda Jokla u téhož nakladatele v Brně roku 1895, s. 148.)
16. Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými. K. Winiker, Brno 1882, s. 196.
17. Lid a národ. J. F. Šašek, Velké Meziříčí 1883–1885, 2 svazky.
18. Dialektologie moravská. Matice Moravská, Brno 1886 – 1895. 2 svazky. Dodatky k Bartošově Dialektologickému slovníku moravskému. F. Š. Kott, Praha 1910.
19. Naše děti. J. Barvič, Brno 1888, s. 310.
20. Národní písně moravské, v nově nasbírané. Matice Moravská 1889, Brno 1889, s. 673.
21. Kytice z národních písní moravských. (Spolu s Leošem Janáčkem.) E. Šolc, Telč 1890, s. 214.
22. Moravský lid. E. Šolc, Telč 1892, s. 328.
23. Domácí čítanka. Z lidu pro lid. Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, Brno 1900, s. 484.
24. Nová rukověť správné češtiny. E. Šolc, Telč 1901, s. 232.
25. Sto lidových písní československých s rozboru a výklady. J. Otto 1903, s. 159.

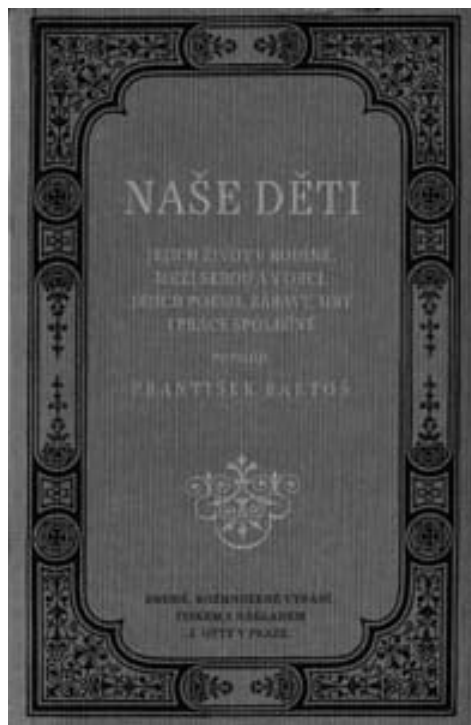
Mnohé Bartošovy práce, především pak čítanky, byly vydávány a nakonec i upravovány a doplňovány po jeho smrti Františkem Bílým, Leandrem Čechem či Janem Kabelíkem i jinými. Jejich kladem bylo zařazení textů soudobých českých prozaiků a básníků Svatopluka Čecha, Vítězslava Háška, Elišky Krásnohorské, Jana Nerudy, Karolíny Světlé a Jaroslava Vrchlického. Chyběly v nich však ukázky z tvorby Karla Hynka Máchy a Karla Havlíčka Borovského. Na druhé straně do čítanek zařadil František Bartoš ukázky jihoslovenských, polských a ruských autorů.

Jeho celoživotní práci a snažení výstižně charakterizoval významný český literární historik a kritik, profesor Univerzity Karlovy v Praze Miloslav Hýsek (1885–1957) slovy: „František Bartoš se zasloužil o celé naše školství a zejména o moravské; sloužil mu s Jungmannovskou oddaností a měl úspěchy, jež z něho činí jednoho z našich nejlepších pedagogů. Kdo měli štěstí, že byli jeho žáky, nikdy na něho nezapomenou; na začátku gymnasia se dostalo tohoto štěstí také mně a dodnes na svého pana ředitele vzpomínám s nejděčnější úctou.“⁴

S obdobným uznáním na něho vzpomínali i další jeho studenti, jako např. Jan Herben v *Knize vzpomínek*, která vyšla v Praze roku 1935 v *Družstevní práci*, kde do detailů popisuje na čtyřiceti stránkách atmosféru na brněnském Slovanském gymnáziu. František Bartoš vyučoval Jana Herbena v tercii český, řecký a snad i latinský jazyk. Tento významný český novinář, publicista a spisovatel popsal i profesurovu malou, zavalitou postavu se snědým obličejem s krátce přistřiženými vlasy a vousy. Doslova o Bartošovi napsal: „Nedělal dojem příjemný. Vypadal pošmourně a škaredě hleděl. I hlas jeho byl řezavý, nehezký. Po několika hodinách už jsme do něho trochu viděli. Škaredě hledí, ale dobře myslí. Jeho zpytavý, úkosný pohled udržoval sice ve škole ticho a vzornou kázeň, ale dokonce nezračil se v něm nelida. Snad za měsíc znal nás všechny, ač nás bylo jistě k padesáti. Ale ne pouze jménem, nýbrž věděl, odkud jsme, čím jsou naše rodiče, v jakých poměrech studujeme, u koho bydlíme... Na jeho hodinu jsme se těšili, jistě tak smím napsati za mnohé... Bartoš byl krajanem Komenského, a proto se co možná psalo na tabuli, aby to utkvělo v očích. A to je asi všecko, co vím o pedagogické metodě jeho.“⁵

Kytice. |

Naše děti. |

Neméně zajímavá byla Herbenova kritika Bartošova názoru na pravost Rukopisu královédvorského i zelenohorského, kritizovaného Arnoštem Krausem v Masarykově Athéneu a pak týmž autorem v Čase. František Bartoš dokonce napsal Herbenovi o tom i vyčítavý dopis, ve kterém mu vyčetl porušení žakovské piety. V citované *Kni-ze vzpomínek* Jan Herben o tom píše: „*Při vši veliké úctě a lásce, kterou jsem k němu choval jako učiteli svému, nebyl jsem tehdy už žákem Bartošovým. Drahý Bartoš nedovedl se vžít do nového hnutí, které nás koncem let osmdesátých zachvátilo. Náš kriticismus ho bolel, my zase odrůstali jeho idylickým názorům vědeckým i literárním. Je to stará historie pokolení starého a mladého, otců a dětí.*“⁶

Neméně zajímavá je Herbenova zmínka o soukromém životě Františka Bartoše, který pro vědu se nakonec ani neoženil, bydlel a stravoval se v Besedním domě a o jeho dva pokoje se starala posluhovačka. Žil velmi skromně. Nepil a téměř ne- kouřil. Velkou část peněz věnoval na filantropické účely. O jeho neobyčejné ušlech- tilé povaze a lidumilnosti svědčí skutečnost, že ze svých úspor pravidelně posílal peníze jako „nejmenovaný dárcce“ Ústřední matici školské, Matici brněnské a jiným dobročinným a literárním spolkům.⁷ Od poloviny sedmdesátých let 19. století jen prostějovské reálce posílal každý měsíc poštou ze své mzdy šedesát až sedmdesát zlatých, které ušetřil!

O žádném jiném českém středoškolském profesorovi nebylo napsáno tolik po- chvalných slov, jako o Františku Bartošovi. Bylo to nejen ve vzpomínkových samo- statných publikacích, v almanaších a výročních zprávách našich středních škol, ale i v denním a odborném tisku. Pražský a brněnský univerzitní profesor, od roku 1937

Česká čítanka pro první třídu škol středních. |

Česká čítanka pro čtvrtou třídu škol středních. |

rektor Masarykovy univerzity, syn spisovatelky Terezie Novákové, český konzervativní literární historik a kritik Arne Novák v příspěvku *František Bartoš – Moravan*⁸ zakončil svou vzpomínku slovy, kterou pronesl v Brně František Bartoš u příležitosti jeho jmenování řádným členem České akademie věd a umění v roce 1890: „*Budova paláce vědy a umění české, chrám národního ducha českého, zcela dostaveny nebudou vlastně nikdy; ustavičně zbývá něco dostavovati, něco spravovati. Vedle umělců architektů potřebí je také prostých dělníků, kteří snášejí a podávají potřebné stavivo. Býti takovým prostým dělníkem na staveništi národní vzdělanosti učinil jsem si úkolem životním. Uznání více než zasloužené, jehož se této mé činnosti dostalo, vzbuzuje ve mně blahou nadějí, že stavivo to nezůstane docela nepoužito. A to bylo by mi nejlepší odměnou; nebylo by to ctí mou a prospěchem mým, nýbrž ctí, prospěchem i slávou milého národa našeho*“.⁹

Těmito prostými slovy se vyjádřil národopisný pokračovatel v započatém díle Františka Sušila – František Bartoš o své snaze povznést naši Moravu s přáním, aby se vyrovnala co se týče vzdělání a vlasteneckého ducha alespoň úrovni Prahy a ostatních oblastí v Čechách. V silně poněmčených městech ve Strážnici a zvláště v Těšíně, Olomouci a především v Brně, kde nejdelší dobu působil, to neměl zrovna lehké. Za to mu i po mnoha letech co umřel, patří náš dík!

Poznámky:

- ¹ Zelina, L. 1987: *František Bartoš (1837–1906). Životopisný medailónek ke 150. výročí narození pedagoga. Postavy české pedagogiky. Svazek 6. Ústav školských informací při ministerstvu školství ČSR, odbor Státní pedagogická knihovna Komenského, Praha. 32 s.*
- ² *Tamtéž*, s. 19.
- ³ *Tamtéž*, s. 20–23.
- ⁴ Hýsek, M. 1940: *K učebnicím Frant. Bartoše*. In: *Literární besedy*. Topič, Praha. S. 98.
- ⁵ Herben, J. 1935: *Kniha vzpomínek, Družstevní práce*, Praha. S. 56–57.
- ⁶ *Tamtéž*, s. 66.
- ⁷ *Tamtéž*, s. 64–65.
- ⁸ *Památce Františka Bartoše 1837–1937. K oslavě stého výročí narozenin Františka Bartoše vydáno péčí městské rady ve Zlíně, Osvětového sboru ve Zlíně, přátel Frant. Bartoše s přispěním závodů Baťa a. s. Ilustroval Jan Kobzáň. Tiskem knihtiskárny E. Pořměšil ve Zlíně pro naklad. Tisk, Zlín. Zlín 1937, s. 20–24.*
- ⁹ *Tamtéž*, s. 24.